

Θέματα Εφαρμοσμένης Πολιτικής Ανάλυσης

Ενότητα 5 : Μελέτη περίπτωσης.

Θεόδωρος Χατζηπαντελής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Μελέτη περίπτωσης

Μια μέθοδος ποιοτικής ανάλυσης,
Case study Methodology.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Yin (1994)

- Σχεδιασμός της μελέτης.
- Πραγματοποίηση.
- Ανάλυση των στοιχείων.
- Διατύπωση συμπερασμάτων.

1. Yin (1993)

- Exploratory (διερευνητική).
- Έρευνα πεδίου και συλλογή δεδομένων **πριν** από την διατύπωση των ερευνητικών ερωτήσεων.

2. Yin (1993)

- Explanatory (Επεξηγηματική, ανακαλυπτική).
- Σε περιπτώσεις ιδιαίτερα σύνθετες και πολύ-παραγοντικές η ανάλυση μπορεί να χρησιμοποιήσει τεχνικές **τυποποίησης περιπτώσεων**. Ψάχνουμε αιτιακές συσχετίσεις.

3. Yin (1993)

- Descriptive (Περιγραφική).
- Συγκεντρώνουμε δεδομένα και εκ των υστέρων διατυπώνουμε υποθέσεις σχέσεων αιτίου-αιτιατού.

Winston Tellis

- The Qualitative Report 3/2&3 (1997):
- www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis1.html.
- www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis2.html.

Case Study 1

- Στην μελέτη περιπτώσεων δεν αναλύουμε μόνο τις απόψεις και τις οπτικές των υποκειμένων (actors) αλλά και τις σχέσεις μεταξύ τους και τις ομάδες υποκειμένων.
- Είναι μια τεχνική περιγραφή της λειτουργίας μιας δομής (ΑΕΙ, τμήμα, πολιτικό κόμμα, ομάδα συμφερόντων, ΠΑΕ, ΑΕ).

Case study 2

- Αναλύουμε όχι μόνο τη δομή (οργανωτικά, ιδεολογικά, εκλογικά-αναφορές) αλλά και τις σχέσεις στο εσωτερικό της και τις αλληλεπιδράσεις με τις ομάδες αναφοράς.

Διαφθορά και πολιτικά κόμματα

- Verena Blechinger

Sectoral Perspectives on Corruption

Prepared by MSI

Sponsored by USAID, DCHA/DG

- http://www.usaid.gov/our_work/democracy_and_governance/publications/ac/sector/politicalparties.doc.

Πολιτικά κόμματα

Υποκείμενα (δομές) που συχνά χρησιμοποιούν την δύναμη τους για να:

- Δωροδοκούν.
- Να τοποθετούν μέλη τους σε θέσεις στο δημόσιο τομέα.
- Να μεταφέρουν δημόσια περιουσία στους αρχηγούς και τα μέλη.

Διαπιστώσεις

Η διαφθορά είναι συνήθως αναφερόμενη σε χώρες:

- Υπό ανάπτυξη.
- Σε μεταβατική φάση.

Όπου δεν έχουν ακόμη αναπτυχθεί πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί.

Διαπιστώσεις 1

Η διαφθορά θέτει σε κίνδυνο:

- Την εμπιστοσύνη των πολιτών στους θεσμούς.
- Την δημοκρατία.

Διαπιστώσεις 2

Ο ρόλος των κομμάτων είναι σημαντικός:

- Στη λειτουργία μεταξύ πολιτών και κυβέρνησης (θεσμοί διαμεσολάβησης).
- Στην αντιπροσώπευση των πολιτών και στην πληροφόρηση.
- Στην διαμόρφωση πολιτικών.
- Στην ανθρώπινη ανάπτυξη.

Ερωτήματα

- Τι συνδέει τις δραστηριότητες των κομμάτων με τη διαφθορά;
- Με ποιους όρους και σε τι μορφές βρίσκουμε τη διαφθορά στα πολιτικά κόμματα (πως ορίζεται;)
- Τι μέτρα πρέπει να πάρουμε για να αντιμετωπίσουμε τη διαφθορά;

Πλαίσιο

- Διαφθορά στο πλαίσιο των κομματικών δραστηριοτήτων.
- Προεκλογικές εκστρατείες.
- Δραστηριότητες στο κοινοβούλιο.
- Έλεγχο των δημόσιων οικονομικών και οργανισμών.

Παραδείγματα (στοιχεία)

- Από ανεπτυγμένες χώρες.
- Από υπό ανάπτυξη χώρες.
- Από χώρες σε μετάβαση.

Προτάσεις

- Μέτρα για την αντιμετώπιση της **διαφθοράς** και στρατηγικές που επιδρούν στη δουλειά και το ρόλο των πολιτικών κομμάτων **προτείνονται και αξιολογούνται.**

Διαφθορά

- Η λήψη αποφάσεων με ασαφές σύστημα ιεράρχησης προτεραιοτήτων και χωρίς καθορισμένο σύστημα κριτηρίων.
- Αντικατάσταση του συλλογικού διαμεσολαβητή με τον ατομικό διαμεσολαβητή.
- Ενισχύει το αίσθημα της ιδιοτέλειας στις αποφάσεις.

Το Πλαίσιο

- Αν και νόμοι εναντίον της διαφθοράς και ελέγχου των εκλογικών δαπανών είναι σημαντικοί, πρέπει να ενταχθούν σε μια ευρύτερη στρατηγική που ενισχύει:
- την δημοκρατία στο εσωτερικό των κομμάτων,
- τον κομματικό ανταγωνισμό,
- την διαφάνεια και
- την οποία παρακολουθεί μέσω μη-ελεγχόμενων ΜΜΕ ένα πληροφορημένο κοινό και μια ενεργή κοινωνία των πολιτών.

Εισαγωγή 1

- Λεπτομερέστερα το πλαίσιο-περιγραφή Επιπτώσεις από τη διαφθορά.
- Μονοκομματικές κυβερνήσεις.
- Μη-δημοκρατικές κυβερνήσεις.
- Αυταρχικές κυβερνήσεις.

Εισαγωγή 2

- Τα οφέλη μπορεί να οδηγήσουν.
- την αντιπολίτευση να προσπαθήσει να ανατρέψει τη δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση ή
- την κυβέρνηση να αντιστέκεται στον εκδημοκρατισμό.

Στοιχεία 1

- Διεθνείς οργανισμοί όπως ο ΟΕCD δεν ασχολούνται με το θέμα.
- Μη κυβερνητικές οργανώσεις και αναλυτές επισημαίνουν τη σημαντικότητα του.

Στοιχεία 2

- **ΤΑ** διεφθαρμένα κόμματα μπορούν να καθυστερήσουν ή να ακυρώσουν τη διαδικασία εκδημοκρατισμού, **αλλά**
- **ΤΑ** πολιτικά κόμματα **στο πλαίσιο θεσμικά προστατευμένου και ανταγωνιστικού περιβάλλοντος** είναι σημαντικός παράγοντας της δημοκρατίας.

Ερευνητικά ερωτήματα 1

- **Ποιοι** είναι οι πειρασμοί για τα κόμματα και τα στελέχη τους ώστε να εμπλακούν σε διαδικασίες διαφθοράς;
- **Ποιες** δραστηριότητες είναι ειδικά ευαίσθητες στη διαφθορά;
- **Ποια** μέτρα μπορεί να αποτρέψουν τη διαφθορά ή να κάνουν τα κόμματα να αντιστέκονται;

Ερευνητικά ερωτήματα 2

- Τι οργανωτικά μέτρα οδηγούν τα κόμματα να μένουν στο πλαίσιο του Νόμου και της «χρηστής» διοίκησης παράλληλα με την επαρκή εκπροσώπηση των συμφερόντων των οπαδών τους;
- Τι πρέπει να διδαχθούμε από προηγούμενα παραδείγματα;

Ανάλυση

- Μέσω παραδειγμάτων (μελέτη περιπτώσεων) από διάφορες χώρες.
- Αναλύουμε διάφορες δραστηριότητες και επισημαίνουμε περιπτώσεις διαφθοράς.

Προτάσεις

- Στρατηγικές για την καταπολέμηση της διαφθοράς και μέτρα για αλλαγές.

Ευκαιρίες διαφθοράς

- Εκλογές και εκλογικές εκστρατείες.
- Στάση στο κοινοβούλιο.
- Έλεγχος των διαθέσιμων του κράτους και κατανομή τους.

Εκλογές και εκστρατείες 1

- Κόμματα και υποψήφιοι χρειάζονται **χρήματα** για:
- προεκλογικά υλικά,
- διαφημίσεις στα μέσα,
- υπαλλήλους,
- εξοπλισμό και
- εκδηλώσεις.

Εκλογές και εκστρατείες 2

Πιθανόν να παρασύρονται να:

- **Ξεπερνούν** τους άλλους σε δαπάνες.
- **Αποδέχονται** χρηματοδότηση από ισχυρούς με αντάλλαγμα υποσχέσεις για μελλοντικές χάρες.

Ξεπερνώντας τα όρια 1

- Στην Ιαπωνία υπάρχουν όρια προεκλογικών δαπανών.
- Στη δεκαετία του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 υποψήφιοι του κυβερνητικού κόμματος (Liberal Democratic Party) υπερέβησαν κατά 6 μέχρι 13 φορές το όριο. Τα πιο πολλά από αυτά τα χρήματα προέρχονταν από εταιρείες.

Ξεπερνώντας τα όρια 2

- Για να εξασφαλίσει μια καλή θέση στον τομέα των μεταφορών η εταιρεία Sagawa έδωσε 25 εκατομμύρια Ευρώ σε 200 βουλευτές και τοπικούς πολιτικούς του κυβερνητικού κόμματος και των κομμάτων της αντιπολίτευσης.

Ξεπερνώντας τα όρια 3

- Στην Ινδία ξεπερνούν τακτικά τα όρια κατά 10 με 15 φορές. Στην Νότια Κορέα οι περισσότεροι υποψήφιοι υπερβαίνουν τα όρια (περίπου 112,000€ ανά υποψήφιο). Κατά τις βουλευτικές του 2000 τα ΜΜΕ επισήμαναν ότι απαιτούνται περίπου 3,75 εκατομμύρια € ανά υποψήφιο.

Ξεπερνώντας τα όρια 4

- Όλοι οι πρόεδροι της Ν. Κορέας ίδρυσαν ιδιωτικά ιδρύματα και επέβαλλαν στις επιχειρήσεις να τα χρηματοδοτήσουν (σε αναλογία με τα έσοδα τους). Όσες αντέδρασαν αντιμετώπισαν προβλήματα σε προτάσεις έργων και τακτικούς εφοριακούς ελέγχους. Οι υπόλοιπες αντιμετώπιζαν ευνοϊκή μεταχείριση από τους ελεγκτικούς μηχανισμούς.

Ξεπερνώντας τα όρια 5

- Για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα χρηματοδότησης συχνά τα κόμματα ζητούν χρηματοδότηση (εισφορές) από τα μέλη τους και τους πιθανούς υποψήφιους. Αν και πρόκειται για θεμιτή συναλλαγή, πολλές φορές πλησιάζει στο επίπεδο της διαφθοράς η απαίτηση καταβολής συνδρομής κατά τη διαδικασία επιλογής υποψηφίων για τοπικές ή εθνικές εκλογές.

Ξεπερνώντας τα όρια 6

- Αντίστοιχα είναι πρακτική διαφθοράς όταν η ηγεσία του κόμματος αποσπά χρήματα υπό την απειλή του κοψίματος από τη λίστα ή την μεταφορά σε μια πιο δύσκολη περιφέρεια.
- Είναι επίσης πρακτική διαφθοράς όταν συνδέεται η ανάδειξη σε κομματικά αξιώματα με την καταβολή οικονομικής ενίσχυσης από τα μέλη.

Ξεπερνώντας τα όρια 7

- Όπως επίσης η καταβολή εκ μέρους των βουλευτών μέρους της αποζημίωσης στο κόμμα με αντάλλαγμα την υποστήριξη εκ μέρους του κόμματος στις εκλογές.

Ξεπερνώντας τα όρια 8

- Άλλη μορφή διαφθοράς είναι η εξαγορά ψήφων.
- Ιδιαίτερα σε χώρες (ή σε ομάδες του πληθυσμού) που η «πατρωνία» είναι σημαντικός κοινωνικός παράγοντας οι ψηφοφόροι περιμένουν δώρα και δίνουν σε αντάλλαγμα ψήφους. Κοινή πρακτική επίσης είναι η εξαγορά βουλευτών.
- (Ταϊλάνδη 1996) Σχεδόν 1 δις € σε αγορά ψήφων και 720,000€ ανά βουλευτή.

Ξεπερνώντας τα όρια 9

- Ειδικά οξύ είναι το πρόβλημα στις «πρώτες εκλογές» σε μια χώρα. Στη Νότια Αφρική ο Νέλσον Μαντέλα αποκάλυψε ότι στις εκλογές του 1999 πήρε χρηματοδοτήσεις ύψους δεκάδων εκατομμυρίων € από κυβερνήσεις όπως Σαουδική Αραβία, Ινδονησία, Μαλαισία, Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα.

Δραστηριότητες στο κοινοβούλιο 1

- Όταν δεν κινδυνεύει η επανεκλογή, δηλαδή δεν υπάρχει ο έλεγχος των ψηφοφόρων (διαχέεται η ευθύνη) ή δεν παρακολουθείται η δραστηριότητα των βουλευτών υπάρχει υψηλή πιθανότητα εμπλοκής σε διαφθορά.
- Το ίδιο ισχύει και για τα κόμματα.

Δραστηριότητες στο κοινοβούλιο 2

- Όταν η συμπεριφορά των κομμάτων δεν ελέγχεται **από ισχυρή αντιπολίτευση** ή δεν ελέγχεται **από πληροφορημένο και ενεργό κοινό** και τα κόμματα είναι βέβαια ότι διατηρούν τις δυνάμεις τους εμπλέκονται σε παράνομες δραστηριότητες και άσκηση δύναμης. Κόμματα που νομοθετούν σύμφωνα με τα συμφέροντα ομάδων που πληρώνουν για συμβόλαια, δάνεια ή άδειες.

Δραστηριότητες στο κοινοβούλιο 3

- Institutional Revolutionary Part (MEXICO).
- United Malay National Organization (MALAYSIA).
- Kuomintang (TAIWAN).

Δραστηριότητες στο κοινοβούλιο 4

- Η απαγόρευση επανεκλογής ή η αδυναμία επανεκλογής δημιουργεί πολλές φορές φαινόμενα πλουτισμού και διαφθοράς.
- Ένας επιπλέον παράγοντας είναι η κομματική πειθαρχία. Μια ισχυρή ηγεσία μπορεί να την χρησιμοποιήσει για καλό αλλά μπορεί να εισπράξει αρκετά εξασφαλίζοντας την ψήφω των βουλευτών (Ιαπωνία 1998).

Δραστηριότητες στο κοινοβούλιο 5

- Η κομματική πειθαρχία χρησιμοποιείται για να καταστείλει την κριτική από τα μέλη και τους βουλευτές σχετικά με φαινόμενα διαφθοράς. (Zimbabwe, ZANU-PF). Όσοι ασκούσαν κριτική αποκλείστηκαν από τα ψηφοδέλτια.

Ο έλεγχος του κράτους

- Όσο πιο ασφυκτικός ο έλεγχος τόσο πιο επίφοβη η εμπλοκή σε διαφθορά.
- Η περίπτωση της Ιταλίας (καταμερισμός του ελέγχου μεταξύ των κομμάτων).
- Περιπτώσεις όπου ισχυρά κόμματα χάνουν την εξουσία.
- Η ισχυροποίηση τοπικών αξιωματούχων (Κίνα, Βιετνάμ).
- Κενά σε χώρες μονοκομματικών κυβερνήσεων.
- Πρώην αποικίες (ισχυροί συνομιλητές).
- Κομματάρχες σε τοπικό επίπεδο.

Στρατηγικές για την καταπολέμηση

- Επανασχεδιασμός της κομματικής εξουσίας.
- Πλαίσιο δραστηριοτήτων και αρμοδιοτήτων των κομμάτων,
- Έλεγχος των εκλογικών δαπανών,
- Δημόσια χρηματοδότηση.

Εκδημοκρατισμός της λειτουργίας των κομμάτων

- Διαδικασίες εκλογής οργάνων και υποψηφίων.
- Έλεγχος των οικονομικών του κόμματος.

Πλαίσιο λειτουργίας του πολιτικού ανταγωνισμού

- Οι νόμοι (πχ για χρηματοδότηση και προβολή από τα ΜΜΕ) πρέπει να αναφέρονται όχι μόνο στην προεκλογική περίοδο αλλά σε όλη την περίοδο.
- Δημόσια χρηματοδότηση.

Εσωτερική δημοκρατία

- Καταστατικό,
- Πόθεν έσχες,
- Σεμινάρια και διαδικασίες συζήτησης,
- Taiwan (διαδικασία αυτό-κάθαρσης).

Διαφάνεια

- Ανεξάρτητες αρχές εναντίον της διαφθοράς όπως εκλογικές επιτροπές και κοινοβουλευτικής ηθικής.
- Προφανώς η νομοθεσία πρέπει να είναι αποτελεσματική. Είναι αναποτελεσματική όταν συνδυάζεται η «ασυλία» (MEXICO).
- Παρακολούθηση της κυβέρνησης και των κομμάτων από ανεξάρτητη αρχή.

Κίνητρα

- Επανάληψη των εκλογών όταν αποδειχθεί ότι ξεπεράστηκαν οι δαπάνες.
- Στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων όταν εμπλακεί σε περιπτώσεις διαφθοράς.
- Επιβράβευση (σαν κριτήριο) έγκρισης εξωτερικής χρηματοδότησης.

Κοινωνία και κινητικότητα

- Αδέσμευτα ΜΜΕ.
- Κοινωνία των πολιτών.
- Εκπαίδευση και χρηματοδότηση ΜΚΟ.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεόδωρος Χατζηπαντελής. «Θέματα Εφαρμοσμένης Πολιτικής Ανάλυσης. Μελέτη περίπτωσης». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://eclass.auth.gr/courses/OCRS317/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Σωτήρογλου Μαρίνα
Θεσσαλονίκη, Χειμερινό Εξάμηνο 2014-2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

